

fhn

FAKULTET HUMANISTIČKIH NAUKA
UNIVERZITETA "DŽEMAL BIJEDĆ" U MOSTARU

ISSN 2831-0969

FAKULTET HUMANISTIČKIH NAUKA
UNIVERZITETA "DŽEMAL BIJEDIĆ" U MOSTARU

SLOVO O MOSTARU

Zbornik radova sa 5. međunarodne naučne konferencije
Mostar, 20. i 21.10.2021.

Mostar, 2022.

SADRŽAJ

HISTORIJA	7
Almir Marić: ANTIČKA PROŠLOST DANAŠNJE HERCEGOVINE U DJELU ARTHURA EVANSA	9
Enes Dedić: BIŠĆE I BLAGAJ U ODLUKAMA VIJEĆA DUBROVAČKE REPUBLIKE U 15. STOLJEĆU – ISPISI ARHIVSKE GRAĐE	21
Adis Zilić: ULOGA GOSTA RADINA BUTKOVIĆA U IZGRADNJI FORTIFIKACIJA NA LOKALITETU STAROG MOSTA (UZ OSVRT NA POČETAK URBANIZACIJE MOSTARA)	63
Hajrudin Motika: STEĆCI U UŽEM JEZGRU GRADA MOSTARA S OSVRTOM NA OČUVANJE I ZAŠTITU	91
Emina Mostić: PROSTOR HERCEGOVINE KROZ PRIZMU RANIH OSMANSKIH HRONIKA	123
Faruk Taslidža: RAZVOJ GRADA MOSTARA U PRVIM DECENIJAMA XVII STOLJEĆA	139
Sabaheta Gačanin: MUHAMMED NERGISI KADIJA U MOSTARU 1621. GODINE.....	161
Emir Demir: MOSTARCI SPAHIJE PRIPADNICI HERCEGOVAČKE PUKOVNIJE IZ PRVE POLOVINE 19. STOLJEĆA	175
Amer Maslo KROZ KIŠU, BURU I ŽEGU: KASNOOSMANSKI MOSTAR U PUTOPISU AUSTRIJSKOG OBAVJEŠTAJCA JOHANNA ROSKIEWICZA	207
Hana Younis: CRTICE IZ MOSTARSKJE SVAKODNEVNICE (KROZ DOKUMENTE KOTARSKOG ŠERIJATSKOG SUDA U MOSTARU U PERIODU AUSTROUGARSKE UPRAVE).....	223
Ajdin Muhedinović: „MOSTAR - LA - MORTE“ – POGLED NA MOSTAR U PUTOPISU HERMANNA WENDELA.....	247
Ramiza Smajić: USTANOVA ILMIHABER IZMEĐU TRADICIJE I ADMINISTRATIVNE PRAKSE: PRIMJER MOSTARA I OKOLINE.....	265
Dženita Sarač-Rujanac: PREDSDJEDNIK CENTRALNOG KOMITETA SAVEZA KOMUNISTA BOSNE I HERCEGOVINE BRANKO MIKULIĆ U HERCEGOVINI I MOSTARU 1970-IH GODINA.....	281
Zilha Mastalić Košuta: MOSTARSKI MOSTOVI U RATU S AKCENTOM NA RUŠENJE STAROG MOSTA	315
KNJIŽEVNOST I JEZIK.....	341
Elbisa Ustamujić : RASPJEVANI I OPJEVANI MOSTAR	343
Alen Kalajdžija: RUKOPISNA VERZIJA BOSNEVIJSKIH (ALHAMIJADO) PJESAMA MUHAMEDA RUŽDIJA U MEDŽMUI (R 31) MUZEJA HERCEGOVINE U MOSTARU (S POSEBNIM OSVRTOM NA PJESMU OGLAN NASIHATI).....	359

Nusret Omerika: DOSJETLJIVOST I MUDROST U MOSTARSKIM ROMANSAMA U RUKOPISNOJ ZBIRCI „HERCEGOVAČKI BISER“ OSMANA ĐIKIĆA.....	373
Amira Dervišević: PRIČANJA O ŽIVOTU U RUKOPISNOJ ZBIRCI HUSEINA RIZVIĆA	385
Almedina Čengić: SEVDAH O MOSTARU U PRIPOVIJETKAMA HAMZE HUME ..	399
Nehrudin Rebihić: HASAN (FEHMI) NAMETAK: FOLKLORIST, KNJIŽEVNIK, KULTURNI HISTORIČAR	411
Andrijana Nikolić: KAMEN I VODA KAO POETSKE ODREDNICE U ODABRANIM SONETIMA SKENDERA KULENOVIĆA	431
Irena Ivanović: ONIRIČKE VIZIJE PERA ZUPCA: VJEČITI DJEČAK VJEČNE LJUVENE.....	449
Sanja Franković: KAKO RUBOVI GOVORE O SREDIŠTU (DRUGA VENECIJA PREDRAGA MATVEJEVIĆA)	467
Elma Durmišević-Cernica: VIŠEJEZIČNOST I KROSKULTURALNOST U MEDITERANSKOM BREVIJARU PREDRAGA MATVEJEVIĆA – DAME EL MAZAL E ETCHA ME A LA MAR	509
Irma Marić: PUTOPISNE MELANHOLIJE PREDRAGA MATVEJEVIĆA ILI VRIJEME POJEDINCA	525
Lejla Žujjo – Marić: KNJIŽEVNI IDENTITET ČASOPISA MOST.....	541
Amra Bajrić: GRAD NA KRAJU CARSTVA (MOSTAR U ROMANU MIMAR HAZIMA AKMADŽIĆA)	571
Ena Begović-Sokolija: SLIKA HERCEGOVINE U BOSANSKOHERCEGOVAČKIM PUTOPISIMA	585
Mirzana Pašić Kodrić: PUTOPISNI PROSTORI ZUKE DŽUMHURA.....	611
Elmir Spahić: IMAGOLOŠKI ASPEKTI PUTOPISA MOSTAR (1909) ROBERTA MICHELA	623
Adisa Ahmetpahić: SLOVO O MOSTARU KAO DRUGOM U PUTOPISU CRNO JAJE I SIVI SOKO REBECCE WEST	633
Indira Šabić: „LIJEPI LI SU MOSTARSKI DUĆANI“ – O LINGVISTIČKOME KRAJOLIKU MOSTARA: TEORIJA I PRAKSA MOSTARKE URBANONIMIJE ..	653
Nihada Ibrišimović: ONOMASTIČKA ANALIZA KARABEGA	673
Amila Mahmić: LINGVOSTILISTIČKI POSTUPCI U DJELU „SA PLOČA ISTOČNIH“ HAMZE HUME.....	695
Amela Bajrić: EKSPRESIVNA SREDSTVA U PRIPOVIJETKAMA HAMZE HUME..	709
Nermina Usejnovski: DJELA POZNATIH MOSTARACA U OSNOVNOŠKOLSKOM OBRAZOVNOM SISTEMU BOSNE I HERCEGOVINE, ZASTUPLJENOST MOSTARSKIH PISACA U NASTAVNIM PLANOVIMA I PROGRAMIMA U BOSNI I HERCEGOVINI	727
Dario Terzić: PLAVO, CRVENO I ZELENO – INTERAKCIJE U MOSTARSKOM REALITETU	741

HISTORIJA

ULOGA GOSTA RADINA BUTKOVIĆA U IZGRADNJI FORTIFIKACIJA NA LOKALITETU STAROG MOSTA (uz osvrt na početak urbanizacije Mostara)

SAŽETAK

Ovim prilogom nastoji se komparativnom metodom provjeriti vjerodostojnost podataka dubrovačkih hroničara Orbinija i Lukarija o ulozi gosta Radina Butkovića u izgradnji fortifikacija na strateškom prijelazu preko rijeke Neretve, na mjestu na kojem je nastao embrion grada Mostara. Pri tome se uzima u obzir istaknuta politička pozicija koju je ovaj velikodostojnik Crkve bosanske obnašao u službi velmože Stjepana Vukčića Kosače. Iako je riječ o vjerskom službeniku i osobi duhovnog poziva, njegov svestrani angažman u svjetovnim poslovima manifestirao se brojnim evidentiranim aktivnostima u međunarodnoj diplomatiji.

Podaci iz hronika smještaju se u historijski kontekst Radinovih diplomatskih angažmana, zabilježenih u izvornoj građi prvog reda, te se porede s rezultatima dobivenim na osnovu korištenja savremenih metoda u obradi artefakata, pronađenih prilikom detaljnih arheoloških istraživanja na lokalitetu Starog mosta. Također se hronološki prati neposredni početak nastanka urbane jezgre Mostara. Urbanizacija unutar mostarske kotline povezuje se s planskim građevinskim aktivnostima osmanskog sandžak-bega Sinana Borovinića, potomka ugledne plemićke porodice iz vremena Bosanske kraljevine.

Ključne riječi: krstjanin, starac, gost, Radin, diplomatija, urbanizacija, Mostar, utvrđenja na mostu, Kosače, Sinan Borovinić.

RADIN BUTKOVIĆ U SLUŽBI VELMOŽA PAVLOVIĆA I KOSAČA

Gost Radin Butković je poznata historijska ličnost. Pripadao je hijerarhijskoj strukturi Crkve bosanske, pod čijim okriljem je prošao više zvanja.¹ Njegove aktivnosti mogu se pratiti kroz izvore u razmaku dužem od četiri decenije – radi se o ukupno 45 godina. Najprije je djelovao u službi vojvode Radosava Pavlovića kada se navodio s nižom hijerarhijskom titulom krstjanina. Prvi put spominje se s političkim angažmanom 1422. godine, kao posrednik u pograničnom incidentu s Dubrovčanima.² Radinova posljednja aktivnost evidentirana u izvornoj građi datirana je 1467, u godini njegove smrti. Odnosi se na testament koji je ostavio iza sebe, dokument koji je ocijenjen kao vrlo značajan izvor za proučavanje Crkve bosanske.³

- 1 Ćiro Truhelka, "Testament gosta Radina", *Glasnik Zemaljskog muzeja*, sv. XXIII, Sarajevo, 1911 (GZM), 355-375. Marko Šunjić, "Jedan novi podatak o gostu Radinu i njegovoj sekti", *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine*, XI, Sarajevo, 1960, 265-268. Jaroslav Šidak, *Studije o "Crkvi bosanskoj" i bogumilstvu*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1975, 161-173. Pejo Ćošković, *Crkva bosanska u XV. stoljeću*, Institut za istoriju, Historijske monografije, knj. 2, Sarajevo, 2005, na više mjesta. Nedim Rabić, "ТАКОЋЕ И МРЊНИЕМЪ ЛЮДЕМЪ (...)": Prilog čitanju oporuke gosta Radina", *Historijska traganja*, br. 15, Institut za istoriju, Sarajevo, 2015, 67-99.
- 2 Incident je izbio povodom napada Branka, vazala vojvode Radosava Pavlovića i kaštelana Sokola, na dubrovačkog kneza i ljude u Ljutoj: и ѡнъ вѣшепослалъ господѣствѣ ви свокга слдѣ и Радѣна крѣстьянина вѣдѣповѣдак и наипрѣво крѣ ѡнои зло дѣиниѣнкъ. Медо Пуцић, *Споменици србски од 1395 до 1423, то ест писма писана од републике дубровачке Краљевима, Деспотима, Војводама и Кнезовима Србскиет, Босанскиет и Приморскиет*, књ. I, Београд, 1858, 165, бр. 286. Љубомир Стојановић, *Старе српске повеље и писма*, књ. I-1, Дубровник и суседи његови, Српска краљевска академија, Београд, Сремски Карловци, 1929, 323, бр. 332, 31. III 1422. Опширнје о озбиљном инциденту у Конавлима: Truhelka, "Testament gosta Radina", 355-357. Радослав Грујић, "Конавли под разним господарима од XII до XV века", *Споменик Српске краљевске академије*, Београд, 1926, бр. LXVI, 29-30. О хијерархији Цркве босанске: Ćošković, *Crkva bosanska*, 217-442. Studija o bosanskoj diplomaciji: Anto Babić, "Diplomatska služba u srednjovjekovnoj Bosni", u: *Iz istorije srednjovjekovne Bosne*, Svjetlost, Sarajevo, 1972, 81-167.
- 3 Truhelka, "Testament gosta Radina", 355-376. Dokument je ipak nastao u neprirodnom ambijentu za Crkvu bosansku, "tj. nakon progona njenih sljedbenika od strane bosanskog kralja, nestanka bosanske države, neizvjesnosti od osmanske prijetnje i odnosa novog gospodara spram njihove vjere i u konačnici oporuka je

Tokom treće i četvrte decenije XV stoljeća djelovao je u službi velmoža Pavlovića. Početkom treće decenije, 1422. i 1423. godine, navodi se kao izaslanik vojvode Radosava Pavlovića, zajedno s drugim velikodostojnicima Crkve bosanske poput krstjanina Vlatka Tumurlića i starca Dmitra. Radinove diplomatske aktivnosti odnosile su se na nastojanja Dubrovčana da kupe preostali dio Konavala u vlasništvu Pavlovića.⁴ Uslijedila je skoro decenijska pauza u njegovom diplomatskom angažmanu. Ponovo je aktivan oktobra 1432. prilikom sklapanja mirovnog ugovora između vojvode Radosava i Dubrovčana u Konavôskom ratu.⁵

Nakon još jedne pauze u diplomatskim aktivnostima Radin se sljedeći put spominje pet godina kasnije, ali s bitnom promjenom – u službi Stjepana Vukčića Kosače, rivala Pavlovića. Paralelno s njegovim prelaskom u službu Kosača, unutar tog velikaškog roda dolazi do promjene na vodećoj poziciji unutar roda, odnosno do prvenstva Stjepana Vukčića nakon smrti Sandalja Hranića.⁶ Redovnicima Crkve bosanske

nastala u Dubrovniku gdje su na snazi drugačije pravne norme nego u Bosni.” Rabić, “Prilog čitanju oporuke”, 71-73.

- 4 Truhelka, “Testament gosta Radina”, 357-359. Vlatko Tumurlić je stariji Radinov sabrat po vjeri. Obavljao je tokom prethodne dvije decenije svjetovne poslove na dvoru Pavlovića. Bio je jedan od prvih poznatih pripadnika duhovnog staleža Crkve bosanske koji se, osim u tom svojstvu, pojavljivao i u službi svjetovnih gospodara: kneza Pavla Radinovića i njegovog sina i nasljednika vojvode Radosava Pavlovića. Za razliku od Radina, koji je tokom diplomatske karijere napredovao i u crkvenoj hijerarhiji, Vlatko je za vrijeme cijelog redovničkog vijeka bio i ostao u statusu krstjanina. Studija o njemu: Pejo Čošković, “Krstjanin Vlatko Tumurlić i njegovo doba (1403.-1423.)”, *Croatica christiana periodica*, Časopis Instituta za crkvenu povijest Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, god. XIX, br. 35, Zagreb, 1995, 1-54.
- 5 Truhelka, “Testament gosta Radina”, 359. O konfliktu vojvode Radosava Pavlovića i Dubrovčana: Ćiro Truhelka, “Konavôski rat (1430-1433). Historička studija po spomenicima dubrovačke arkive”, *GZM*, sv. XXIX (1917), 145-211. Dubravko Lovrenović, “Profani teror – Sveta retorika (Kako je bosanski vojvoda Radoslav Pavlović postao opaki pataren, bič katoličke vjere)”, *Bosna franciscana*, br. 31, god. XVII, Franjevačka teologija Sarajevo, 2009, 129-187.
- 6 Sandalj je Stjepanov stric. Budući da nije imao sopstvenog potomstva, pripremao je bratića od rane mladosti za predstojeću zahtjevnu poziciju prvaka roda. Umro je 15. marta 1435. nakon čega je za mladog nasljednika uslijedio težak zadatak odbrane porodičnog naslijeđa Kosača. Сима Тирковић, *Херцег Стефан Вукчић – Косача*

nije bilo svejedno kome će služiti među rusaškom gospodom. Kraljevi su se sve češće okruživali franjevcima kao kapelanima i duhovnicima te se oslanjali u političkoj orijentaciji na Ugarsku i Rim. Dvor Kosača nudio je najveće mogućnosti u postizanju karijere pripadnicima Crkve bosanske, tako da njihov odziv nije izostao. Postepeno slabljenje Pavlovića i jačanje Kosača dovelo je do promjena u službi svjetovnim gospodarima.⁷ Osim što je promijenio sizerena, Radin je u međuvremenu također napredovao unutar crkvene hijerarhije.

Na proljeće 1437. angažiran je kao jedan od dvojice izaslanika mladog vojvode Stjepana Vukčića, kada se prvi put navodi s titulom *starca*. Dobili su zadatak regulisati potraživanja sizerenovog prethodnika Sandalja.⁸ Sljedeće godine ponovo je u dva navrata, tokom juna i septembra, Radin starac obavljao slične zadatke, vezane za preuzimanje Sandaljeve ostavštine s drugim poklisarima Kosača.⁹ Izvjesno je da je boravio i tokom jula u Dubrovniku kada je neimenovana osoba sa zvanjem starca, zajedno s drugim istaknutim vazalima Kosača koji se inače spominju u Radinovom društvu, naplatila Konavôski dohodak.¹⁰

u његово доба, САНУ, Посебна издања, књ. ССCLXXVI, Одељење друштвених наука, књ. 48, Београд, 1964, 5-15.

7 Ćošković, *Crkva bosanska*, 166.

8 Михајло Динић, *Из дубровачког архива*, књ. III, САНУ, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, III одељење, књ. XXII, Београд, 1967, 224, бр. 12, 11. IV 1437.

9 Prvi put su ga Dubrovčani darovali lanenim tkaninama dvostruko veće vrijednosti u odnosu na drugog poklisara Vukmana Jugovića. Radin je primio dar od 60 a Vukman od 30 perpera. Динић, *Из дубровачког архива*, 225-226, бр. 15, 16, 14. VI 1438. Truhelka, "Testament gosta Radina", 360.

10 Die XXVII julii 1438. Staraz patharinus, Radouan Vardich et Vuochman Giugouich nuntii et ambaxiatores vojvode Stipani primaју конавоски доходак. Динић, *Из дубровачког архива*, 193, бр. 34. Dubrovčani su plaćali redovan godišnji tribut Kosačama u iznosu od 500 perpera za prodanu polovinu Konavala. Михајло Динић, "Дубровачки трибути. Могориш, Светодмитарски и Кошаваоски доходак, Провижиун браће Влатковића", *Глас Српске краљевске академије*, CLXVIII, Други разред, философско-филолошке друштвене и историске науке, 86, Београд, 1935, 240-245. Osnovni genealoški podaci o navedenim poklisarima u društvu Radina Butkovića, te o društvenom značaju njihovih rodova: Vardića, Jugovića i kasnije spominjanih Ćemerovića u svojstvu vazala Kosača: Срђан Рудић, *Босанска властела у XV веку*, *Просопографска студија*, Историјски институт

Već u početnoj fazi međusobnih razmirica od aprila 1439. između vojvode Stjepana Vukčića i Dubrovčana potonji su se oslanjali na Radinovu podršku.¹¹ Početkom naredne decenije Radin je boravio u tri navrata u svojstvu Kosačinog poklisara u Dubrovniku, zajedno s drugim izaslanicima koji su nosili svjetovne titule. Najprije je krajem aprila i početkom maja 1440. boravio u Dubrovniku s knezom Vukmanom Jugovićem, gdje su ostali najmanje sedmicu.¹² Tročlano izaslanstvo iz aprila sljedeće, 1441. godine, činio je, osim Radina i Vukmana, još jedan neimenovani redovnik Crkve bosanske u svojstvu krstjanina. Za razliku od ostalih delegacija, ovo izaslanstvo nije darovano, iako su Dubrovčani razmatrali tu opciju.¹³ Radin je predvodio sve delegacije jer se uvijek navodio na prvom mjestu. Dubrovčani su ga u posljednjem izaslanstvu iz augusta 1441. obimnije darovali u odnosu na drugog poklisara.¹⁴ Ostali su u gradu pod Srđem najmanje 10 dana gdje se početkom septembra ponovo raspravljalo o Kosačinoj delegaciji.¹⁵

Starac Radin iz okrilja Crkve bosanske vjerovatno je osoba spomenuta u testamentu Sandaljeve udovice Jelene. Njegovim posredstvom Jelena je primila poruku u Goričanskoj crkvi svetog Trojstva da treba pripremiti testament.¹⁶ Ona je bila kćerka kneza Lazara Hrebeljanovića i aktivno je

Београд, Посебна издања, књ. 75, Универзитет у Бањој Луци, Центар за напредне средњовековне студије, Едиција Фронтистерион, књ. 2, Београд, Бања Лука, 2021, 145-148, 153-155, 163-166.

11 Ђирковић, *Херцег Стефан*, 33-34.

12 Dubrovčani su obojicu darovali tkaninama vrijednim 40 perpera. Динић, *Из дубровачког архива*, 194, бр. 36, 30. IV 1440. Исто, 227-228, бр. 20-24; 8. IV; 3. 5. и 7. V 1441.

13 (...) *videlicet brachia XX panni florentini Radin staraz et brachia XX Vochmano et tercio eorum socio cristianino brachia XII*. Исто, 228, бр. 23, 8. IV 1441.

14 Dobio je poklon vrijedan 60 perpera, a izaslanik Juraj Čemerović u vrijednosti 40 perpera. Drugi, neusvojeni prijedlog bio je da im se obojici poklone tkanine vrijedne 40 perpera, a da se Radinu dodatno pokloni lijepo izrađeni šešir. Исто, 228, бр. 24, 21. VIII 1441. Iako je i u drugom slučaju riječ o dvočlanoj delegaciji, u jednoj od nekoliko usvojenih odluka na ovu temu sa strane stoji: *pro donando Radino staraz*, u drugoj *pro Radin*, a u trećoj koju citiramo *pro donando suprascripti ambassiatores*. Државни архив у Дубровнику, *Acta Consilii Rogatorum*, бр. 8, ф. 44v, 21. VIII 1441.

15 Динић, *Из дубровачког архива*, 228-229, бр. 25, 1. IX 1441.

16 а що ми си рекаль Воиш по старцѣ Радинѣ ѿ свето трыце цркви корчанске,

podržavala pravoslavnu crkvu. Okružena je pravoslavnim sveštenstvom, ali udata za simpatizera, moguće i vjernika Crkve bosanske. Titula starca navedena uz Radinovo ime u testamentu može se odnositi na patarena ili pravoslavnog monaha. Budući je Radin već bio poznat kao starac unutar hijerarhije Crkve bosanske, a radilo se o čovjeku od iznimnog povjerenja Kosača, poistovjećen je u literaturi sa osobom iz testamenta.¹⁷ Iako je Jelena bila pravoslavka, njen posljednji suprug Sandalj Hranić, kao i Sandaljev nasljednik na čelu roda Kosača Stjepan Vukčić, održavali su jake veze s Crkvom bosanskom. Obojica su njeni mogući pripadnici. Na dvoru Kosača prisutan je također utjecaj pravoslavlja, dok su odnosi dvije vjerske zajednice srdačni.¹⁸ Bračne veze među pripadnicima različitih

-
- що кѣ господствѣ ви дати, що ли комѣ иномѣ, да пишѣ и вѣименю, да вѣо, що ми мои самисао прѣнесе, бога моле сеи прѣчистѣ богородицѣ ѣ име ни хѣ. Franz Miklosich, *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae Bosnae Ragusii*, Institut für Slavistik der Universität Graz, Graz, 1864, 417, бр. CCCXLI, 25. XI 1442.
- 17 John V. A. Fine JR, *Bosanska crkva: Novo tumačenje. Studija o Bosanskoj crkvi, njenom mjestu u državi i društvu od 13. do 15. stoljeća*, Bosanski kulturni centar, Sarajevo, 2005, 255-256. Studija posvećena Jeleni Lazarević potpuno ignoriše navod starca Radina u testamentu, te naglašava isključivo njenu ortodokсну pobožnost, u skladu s citatom: “Напајана у младости на изворима најбистрије српске традиције” Ђуро Тошић, “Сандаљева удовица Јелена Хранић”, *Зборник радова Византолошког института*, XLI, Београд, 2004, 435-439. Isticanjem Jelenine ranije faze života želi se stvoriti privid kako provedene 24 godine sa Sandaljem u zreloj dobi nisu ostavile nikakvog traga na nju kao osobu. Također, ovom prilikom želimo istaći Jelenin identitet u vidu patronimskog prezimena Lazarević, kao što se prezivao njen brat, srpski despot Stefan. Prezime Hranić je jednokratni patronim njenog posljednjeg supruga Sandalja. Ako će se pod savremenim utjecajem Jelena nazivati suprugovim prezimenom, onda je ispravnije koristiti rodovsko ime Kosača.
- 18 O konfesionalnoj orijentaciji Kosača: Ćošković, *Crkva bosanska*, 136-137, 185-187. Nakon što je iznio svoj stav o karakteru Crkve bosanske, Fine nastavlja: “Prisustvo dvije vjeroispovijesti na dvoru Stjepana Vukčića također ilustrira bosansku toleranciju ili nezainteresiranost, prema postojanju dvije različite vjeroispovijesti.” Fine, *Bosanska crkva*, 256. Stjepanovi stavovi prema vjerskim zajednicama, posebno katoličkoj crkvi: Pejo Ćošković, “Veze hercega Stjepana s katoličkom crkvom”, *Zbornik radova sa naučnog skupa Herceg Stjepan Vukčić Kosača i njegovo doba*, BZK Preporod, Mostar, 2005, 99-128. Vlatkovići su, prilikom pregovora sa Dubrovčanima o pobuni protiv sizerenstva hercega Stjepana, isticali papskom legatu Tomi Tomasiniju kao posredniku svoju katoličku vjersku pripadnost i spremnost za pomoć Dubrovčanima na toj osnovi, a protiv trenutnog sizerena koji je druge konfesije. Adis Zilić, *Radivojevići – Vlatkovići, vlastela Humske zemlje i*

konfesija nisu rijetka pojava u Bosni. Druga istaknuta vlastela postupala je na sličan način.

Sredinom 1445. uslijedilo je novo spominjanje starca Radina u važnim okolnostima. Prethodno je, početkom iste godine, izbio pogranični spor na području Konavala i Dračevica između Kosaćinih i dubrovačkih podanika. Dubrovčani nisu pristali na pomjeranje granica nego su insistirali na vraćanju granica uspostavljenih u doba Stjepanovog prethodnika Sandalja Hranića, kada su od Kosača kupili dio Konavala. Zbog toga su početkom jula poslali instrukciju poklisaru Stjepanu de Boni, odranije prisutnom na vojvodinom dvoru, koji je dobio nalog pročitati povelju o ustupanju Konavala kao svoj argument u raspravi. Pritom se trebao potruditi da činu izlaganja prisustvuju Radin starac i Vukman Jugović.¹⁹ Iz instrukcije namijenjene poklisaru Boni vidljivo da su obojica spomenutih uživali poseban autoritet među Kosaćinim bliskim saradnicima.

Tokom naredne nepune dvije godine Radin je ponovo napredovao u crkvenoj službi. To se vjerovatno desilo početkom 1447. kada se navodi dvojako, kao starac *gost*.²⁰ Korištenje dvostruke titulacije Radinovog hijerarhijskog čina u Dubrovniku upućuje na nepoznanicu da li je procedura bila okončana ili je najpoznatiji član Crkve bosanske još uvijek bio u zvanju starca.²¹ Naredni put spominje se sredinom septembra iste godine isključivo s novom titulom *gosta*. Tom prilikom Dubrovčani su u još jednom sporu s njegovim svjetovnim sizerenom, nastalim povodom zaplijene trgovačke karavane sa srebrom. Kosača je tako postupio zbog nenaplaćenih dugovanja Vlahuše Latinice u iznosu od 700 perpera.

Krajine, Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Historijske monografije, knj. 22, Sarajevo, 2021, 140-144, 382-383. Herceg je na samrtni za izvršioce testamenta odredio svoje ljude iz tri različite konfesije: gosta Radina, mitropolita Davida i Pribisava Vukotića, izvjesnog katolika. Вељан Атанасовски, *Пад Херцеговине*, Народна књига, Историјски институт, Београд, 1979, 90.

19 Динић, *Из дубровачког архива*, 198, бр. 45, 2. VII 1445. Опširnije o читавом спору: Ђирковић, *Херцег Стефан*, 85-87.

20 (...) *che staret de la Radin staraz gost*, etc. Динић, *Из дубровачког архива*, 198, бр. 46, 8. III 1447.

21 Ћошковић, *Crkva bosanska*, 178.

Dubrovčani su se nakon konfiskacije karavane obraćali na više adresa, gdje su očekivali pomoć u rješavanju spora.²² Obratili su se također njegovoj sviti: Radinu gostu, Radovanu Vardiću i Vukmanu Jugoviću.²³ Ponovo je Radin naveden na prvom mjestu među bliskim dvorjanima vojvode Stjepana, ljudima koji su mogli utjecati na njegove odluke. Takav status zadržao je u kontinuitetu, od samog početka službe Kosačama, kao i tokom cijele pete decenije XV stoljeća.

Radin se dalje spominje na proljeće 1449, kada mu se Dubrovčani obraćaju pismeno povodom žalbi trgovaca. Na isti način obratili su se bosanskom kralju i hercegu Stjepanu.²⁴ Potom ga spominju u tri navrata tokom 1450. Prvi put na samom početku godine, kada ga Dubrovčani uzimaju kao primjer dobrog ophođenja prema poklisarima hercega Stjepana. Drugi put spominje se u novembru, a treći u decembru.²⁵ Dubrovčani su Radina smatrali hercegovim pouzdanim i dobrim sagovornikom te glavnim savjetnikom, pa su nastojali njegovim posredstvom očuvati svoje interese. Zbog toga su poklisari krajem 1450. dobili instrukciju obaviti razgovore s njim u tajnosti.²⁶

Diplomatske aktivnosti gosta Radina nastavljaju se nesmanjenim intenzitetom i u naredne dvije decenije, sve do njegove smrti. Moguće ih je detaljnije pratiti na osnovu intenzivne i često tajne komunikacije sa Dubrovčanima.²⁷ Za tematski okvir ovog rada bitna je djelatnost

22 Radi se o kontaktima ostvarenim sa Stjepanovim političkim saveznicima, srpskom despotu i osmanskom krajišniku Isa-begu, ali i njegovoj supruzi i majci. Ђирковић, *Херцег Стефан*, 98.

23 Динић, *Из дубровачког архива*, 198, бр. 47, 15. IX 1447.

24 Isto, 229, бр. 27, 19. IV 1449. Stjepan Vukčić Kosača je od oktobra 1448. ponio zvučniju titulu hercega. Ђирковић, *Херцег Стефан*, 106. Do tada je tituliran kao *veliki vojvoda bosanski*, što je naslijedio od prethodnika Sandalja Hranića.

25 Динић, *Из дубровачког архива*, 199-201, бр. 49-51. 31. I; 20. XI; 13. XII 1450. Truhelka, "Testament gosta Radina", 362. Ђирковић, *Херцег Стефан*, 114, 129.

26 DAD, *Litterae et commissiones Levantis*, br. 14, f. 49v. Динић, *Из дубровачког архива*, 200, бр. 51, 13. XII 1450.

27 Dosta primjera ponuđeno je u: Ђирковић, *Херцег Стефан*, 156-158, 194, 198-199, 203-204, 209-211, 216-217, 237, 250, 261, 267. Ćosković, *Crkva bosanska*, 182-197. Izbrojana je ukupno 21 misija sa učešćem gosta Radina u komunikaciji sa Dubrovčanima, od čega su tri u službi Pavlovića, a preostalih 18 za Kosače. Fine, *Bosanska crkva*, 265-266.

Radina Butkovića do sredine XV stoljeća; konkretnije, tragovi njegovih aktivnosti koje je proveo u službi velmože Stjepana Vukčića Kosače, u vremenskom okviru od 1437. do 1450. godine. Posebno je bitna peta decenija XV stoljeća jer je to vrijeme navedeno u kasnijim naracijama kao početak urbanizacije Mostara. Prezentirani podaci u prvom periodu Radinovih diplomatskih aktivnosti služe za uvid u profil ličnosti i ocjenu njegove političke pozicije na dvoru Kosača.

HRONIKE O RADINOVOJ ULOZI U OSNIVANJU MOSTARA

Dubrovački hroničar Mauro Orbini zabilježio je upravo gosta Radina kao osobu zaslužnu za izgradnju fortifikacija na strateškom prelazu preko Neretve, na ušću Radobolje. Sam čin Orbini je drugačije interpretirao, shodno vremenu pisanja njegove hronike i aktuelnom trenutku s početka XVII stoljeća.²⁸ Do tada je Mostar u osnovi već izgrađen kao urbana cjelina, pa ovaj benediktinski opat povezuje poznatu stvar savremenici sa starijim podacima na koje je naišao.

Postupak izgradnje Orbini je vremenski smjestio upravo u petu deceniju XV stoljeća, bez kompletne godine.²⁹ Drugi dubrovački hroničar Đakomo Lukari smjestio je početak izgradnje Mostara u 1440. godinu.³⁰

28 “Одатле је Владислав после прешао у Мостар, град који је насред реке Неретве подигао Радин Гост, мајордом Стјепана Косаче, 144. године.” Мавро Орбин, *Краљевство Словена*, Српска књижевна задруга, Београд, 1968, 181-182.

29 Времски оквир запazio је Ћирковић у свом коментару Орбинијевог дјела: “Одатле податак о Мостару заслужује пажњу иако је Орбин у овом делу текста непоуздан и необавештен. И у оригиналу је година наведена непотпуно, тако да недостаје последња цифра те долазе у обзир све године од 1440. до 1449. (...) Радивој гост ће, судећи по тврђењу да је био мајор домо херцега Стјепана, свакако бити познати Радин гост, којег Орбин иначе на другом месту спомиње.” Сима Ђирковић, *Коментари и извори Мавра Орбина* [додатак уз пријевод Орбинијеве хронике], Српска књижевна задруга, Београд, 1968, 357.

30 *Di che Vuladisau s'accese in tanta colera, che fu per ammazzare il padre, et si transferi in Blagai, e in Mostaro, lo qual fortezaposta sul flume Narona, edificio nel 1440 Radigost maggiordomo di Stefano Cossacia, etc.* Giacomo di Pietro Luccari, *Copioso ristretto de gli annali di Rausa*, Adinstantia di Antonio Leonardi, Venetia, 1605, 97. Lukari je kompilirao historiju Dubrovnika, objavljenu 1605. godine, četiri godine nakon Orbinijeve. Koristio je tri hronike o Bosni koje nisu sačuvane. Također se

Obojica hroničara Radina su nazvali *majordomom*, upravnikom na dvoru hercega Stjepana. Kontekst događaja i korišteni podaci u obje naracije su identični – Vladisav Kosača dolazi u Mostar nakon pobune protiv oca i početka otvorenog rata.³¹ Sudeći prema konkretnoj godini koju navodi Lukari, Radin je bio angažiran na izgradnji fortifikacija na ovom lokalitetu vrlo brzo po napuštanju velmoža Pavlovića i njegovog prelaska u službu Kosača. Može se reći da je konstatacija o Radinovoj političkoj poziciji na mjestu, uzimajući u obzir njegovu istaknutu ulogu na dvoru Kosača. Prethodno smo ga opisali riječima savremenika Dubrovčana kao osobu vrlo blisku svjetovnom sizerenu - Stjepanu Vukčiću. Kosača je u više navrata tih godina slao delegacije na pregovore u Dubrovnik, gdje su Radina uvijek evidentirali na prvom mjestu.

U rješavanju dileme oko Radinovog učešća u izgradnji utvrđenja oko strateškog prijelaza preko Neretve prisiljeni smo služiti se kasnijim naracijama. Osnovni razlog ovakvog pristupa jest nedostatak prvorazrednih izvornih podataka. Konkretno odgovore bi u tom smislu mogla pružiti osvjedočena porodična arhiva Kosača koja, nažalost, nije sačuvana.³² Arhivirana dokumentacija Kosača mogla je sadržavati i naloge Stjepana Vukčića prema nižim instancama, bliskim saradnicima i vazalima, odnosno podatke o izvođačima radova. Izvori dubrovačke

služio arhivskim podacima. Mnogi njegovi podaci nisu tačni i moraju se koristiti s pažnjom. Fine, *Bosanska crkva*, 90-91.

31 Opširnije o raskolu u hercegovoј porodici, tj. pobuni njegovog sina Vladisava Kosače i supruge Jelene, te njihovom pristupanju širokoј Dubrovačkoј koaliciji, zajedno sa vazalima Vlatkovićima i bosanskim kraljem: Турковић, Херцег Стефан, 175-199. Midhat Spahić, *Bosanska kraljevina sredinom XV vijeka – kralj Stjepan Tomaš*, Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju, Naučnoistraživački institut "Ibn Sina" Sarajevo, Zagreb, 2016, 117-156. Zilić, *Radivojevići – Vlatkovići*, 139-172.

32 Dubrovčani su raspolagali informacijama kako bosanske velmože općenito čuvaju u privatnim arhivama brojnu dokumentaciju dobijenu od vladara. U komunikaciji sa Stjepanovim prethodnikom Sandaljem izjavili su sljedeće: "Војводи, сваки властелин има привилегије од Босне и ви их имате пуну кућу, којима су вам у разна времена дате и уступљене многе области и жупе... У свим привилегијама што Босна има обичај да издаје својој властели" – каже се даље у истој инструкцији. Михајло Динић, *Државни сабор средњевековне Босне, САН, Посебна издања, књ. ССXXXI, Одељење друштвених наука, Нова серија, књ. 13, Београд, 1955, 39.*

provenijencije obično ne mogu pružiti potrebne informacije te vrste, s obzirom na to da je pitanje izgradnje nekog grada ili strateškog prijelaza preko rijeke u širem zaleđu interna stvar lokalnih faktora. Dubrovčani su zabilježili samo ono što ih se konkretno ticalo, išlo im u prilog ili se eventualno kosilo s njihovim interesima.

REZULTATI ARHEOLOŠKIH ISTRAŽIVANJA NA LOKALITETU STAROG MOSTA

Nakon prezentacije skromnih informacija u kasnijim hronikama, te konstatacije o trajnom gubitku prvorazredne izvorne građe iz arhive Kosača, nastavljamo potragu za konkretnijim odgovorima o Radinovoju mogućoj ulozi u izgradnji Mostara. Egzaktne podatke o tragovima ljudske djelatnosti na pogodnom lokalitetu za premošćivanje Neretve nudi arheologija. Prije ponovne izgradnje Starog mosta i temeljite rekonstrukcije šireg lokaliteta s obližnjim kulama Tarom i Halebijom pristupilo se arheološkim istraživanjima. Kampanja je trajala od 2002. do 2004. godine. Prezentirani rezultati značajno su dopunili ranije spoznaje.³³ Pokazalo se da je strateški prijelaz preko Neretve puno stariji od XV stoljeća. Olakšavajuću okolnost arheolozima s početka XXI stoljeća u odnosu na ranije istraživače predstavljala je mogućnost nesmetanog pristupa širem lokalitetu. Naime, Stari most je od novembra 1993. uslijed ciljanog artiljerijskog djelovanja bio potpuno porušen, a obližnje kule su teško devastirane.³⁴

33 Up. ranije restauratorske zahvate i arheološka istraživanja u drugoj polovini XX stoljeća: Juraj Neidhardt, Džemal Čelić, "Stari most u Mostaru", *Naše starine*, Godišnjak Zavoda za zaštitu spomenika kulture S.R. Bosne i Hercegovine (dalje: NS), knj. I, Sarajevo, 1953, 133-140. Ivan Zdravković, "Opravka kula kod Starog mosta u Mostaru", NS, knj. I (1953), 141-143. "Izveštaj o radu Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Mostaru u 1963. godini", NS, knj. X (1965), 253-255. D. Kršmanović, H. Dolarević, Z. Langof, "Sanacija Starog mosta u Mostaru", NS, knj. XI (1967), 5-23. Aleksandar Ratković, "Srednjovjekovni Mostar i problematika njegovog istraživanja", NS, knj. XVI-XVII (1984), 75-78. Isti, "Kula Herceguša. Mostar, srednjovjekovno utvrđenje", *Arheološki pregled*, 24, Arheološko društvo Jugoslavije, Beograd, 1985, 151-153.

34 O rušenju Starog mosta i potpunoj destrukciji stare jezgre Mostara: Ujedinjene nacije. Međunarodni sud za krivično gonjenje lica odgovornih za teška kršenja

Nakon provedenih arheoloških istraživanja prilikom obnove Starog mosta pokazalo se da su prvi objekti na ovom lokalitetu sagrađeni već početkom XII stoljeća. Čine ih mala polukružna utvrda pod temeljima kule Tare i žičara za prijevoz tereta. Nakon toga postavljeni su veliki nosači za viseći most na objema obalama.³⁵ Do konkretnih zaključaka došlo se na osnovu prikupljenih pokretnih i nepokretnih artefakata, te ustanovljene datacije materijala od drveta metodom dendrohronologije i analizom ¹⁴C karboniziranih ostataka.³⁶

Sredinom XIV stoljeća viseći most je rekonstruisan, a na mjestu male polukružne utvrde podignuta je veća kula u visini prizemlja i dva sprata. Krajem XIV ili početkom XV stoljeća viseći most zamijenjen je čvrstim drvenim mostom. Utvrđenje na lijevoj obali ponovo je dodatno ojačano, a tada je podignuto i utvrđenje na desnoj obali, također u visini prizemlja i prva dva sprata. Krajem XV ili početkom XVI stoljeća drveni most je temeljito popravljen, što je proizvelo opće uvjerenje da ga je izgradio sultan Mehmed II Fatih (1451-1481).³⁷

Takva percepcija nastala je u vremenu vladavine sultana Sulejmana I Kanunija, kada se gradio Stari most. U više navrata se sredinom XVI

međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. godine, Predmet br. IT-04-74-T, 352-380, 29. V 2013. Presuda dostupna na: https://www.icty.org/x/cases/prlic/tjug/bcs/130529_6.pdf. Pristupljeno 30. VIII 2021.

35 Up. zaključke u radu: Ante Milošević, Željko Peković, "Povijesne i arheološke potvrde za srednjovjekovni Mostar", *Godišnjak Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine*, knj. XXXV, Centar za balkanološka ispitivanja, knj. 33, Sarajevo, 2006, 5-44.

36 Dendrohronologija je egzaktna datacija artefakata u vidu ostataka od drveta na osnovu godina. Preciznost kojom se odlikuje datacija na osnovu godina ne može se postići nijednom drugom metodom. Radiokarbonsko datiranje je univerzalno jer se izotop ¹⁴C neprestano stvara u atmosferi djelovanjem kosmičkog zračenja. Vrijeme poluraspada ¹⁴C je poznato, proces teče konstantnom brzinom. Živi organizmi, životinje i biljke sadrže istu proporciju novonastalog ¹⁴C kao atmosfera do trenutka smrti, kada se izotop počinje raspadati. Кевин Грин, *Увод у археологију*, Слио, Београд, 2003, 204-209, 216-219.

37 Milošević, Peković, "Povijesne i arheološke potvrde", 44. Iako su arheološkim istraživanjima potvrdili generalnu rekonstrukciju mosta u to vrijeme, pripisivanje čina izvorne izgradnje objekta osmanskome sultanu autori nazivaju lokalnom legendom koja je prerasla u uvjerenje. Isto.

stoljeća sultan Mehmed II Fatih navodi kao osoba zaslužna za izgradnju prvobitnog drvenog mosta koji je dotrajao pa je bilo potrebno izgraditi čvrsti objekat od kamena. Na početku naredbe mostarskom kadiji i hercegovačkom nadzorniku mukata Zaimu Mehmedu stoji: "Naređeno je da se most što ga je na rijeci Neretvi između dvije kule izgradio merhum Sultan Mehmed Han ponovo izgradi od kamena."³⁸ Ista osoba dobila je tri mjeseca kasnije novu naredbu, čiji početak glasi: "Naređuje se ponovna izgradnja mosta kojeg je u mostarskom kadiluku izgradio Sultan Mehmed Han a koji se počeo urušavati. Izvještavaš da je nakon izgradnje novoga mosta njegov luk visok a postojeće kule na ulazima niske. Kazao si kako se dotrajale kule moraju obnoviti, da se moraju uraditi nova vrata na njima i kažeš kako su bile podignute na nasipu."³⁹

Popravke drvenog mosta izvršene su najmanje jednom. Arheološki je na osnovu dendrohronoloških mjerenja osvjedočena rekonstrukcija mosta početkom osmanske uprave, u vremenskom intervalu od 1480. do 1520.⁴⁰ U razvijenom i kasnom srednjem vijeku bilo je više faza izgradnje, dogradnje i rekonstrukcije kompleksa strateškog prijelaza preko Neretve. Iako arheološkim istraživanjima nije definitivno potvrđena rekonstrukcija lokaliteta tokom pete decenije XV stoljeća, kako navode hroničari Orbini i Lukari, angažman Radina Butkovića kao upravnika na dvoru Stjepana Vukčića Kosače u toj vrsti posla ne treba potpuno isključiti kao mogućnost. To su mogle biti intervencije u vidu manjih popravki iza kojih nisu morali ostati artefakti dostupni u temeljima drvenog mosta i dviju kula. Postoji također mogućnost da je generalna rekonstrukcija mosta početkom osmanske uprave poslužila kasnijim hroničarima kao osnova za naraciju koju će povezati s poznatim hercegom i njegovim istaknutim dvorjaninom.

38 Милан Васић, "О градњи Старог моста у Мостару", *Балканика*, Годишњак међуакадемијског координационог Одбора за балканологију Савета Академија наука и уметности СФРЈ и Балканолошког института, VIII, САНУ, Београд, 1977, 196-197, прилог бр. II, 16. XII 1565. Dokument sa prijevodom: "Stari most" u *osmanskim dokumentima*, prir. Idris Bostan, Muzej Hercegovine, Mostar, 2018, 31, 23. džumadel-ula 973/16. XII 1565.

39 Васић, "О градњи Старог моста у Мостару", 197-198, прилог бр. III. "Stari most" u *osmanskim dokumentima*, 33, 5. šaban 973/25. II 1566.

40 Milošević, Peković, "Povijesne i arheološke potvrde", 41.

POČETAK URBANIZACIJE MOSTARA

Ako već hercega Stjepana Vukčića Kosaču i njegovog dvorjana gosta Radina ne možemo konkretnije povezati s građevinskom djelatnošću u osnovnoj jezgri Mostara, na području oko utvrđenja i mosta, onda posebno pitanje predstavlja kada zapravo započinje urbanizacija navedenog lokaliteta. Sredinom XV stoljeća izvorni podaci još uvijek ukazuju na skromne graditeljske razmjere. Nedugo nakon razmatranih podataka iz pete decenije XV stoljeća, kako se navodi u dubrovačkim hronikama, spominju se 1452. dva utvrđenja na mostu koja su vojno zauzeli Vladisav Kosača i Vlatkovići, na samom početku pobune protiv hercega Stjepana.⁴¹ Dvije godine kasnije spominje se *civitate Pontis* koji se na osnovu redosljeda nabiranja hercegovih posjeda u povelji Alfonsa Aragonskog i Napuljskog nesumnjivo odnosio na lokalitet na kojem je naknadno nastala gradska jezgra Mostara.⁴² Tada je ovdje, na mjestu *grada Mosta* kako je bukvalno ostao zabilježen u povelji ispisanom na latinskom jeziku, još uvijek samo strateški prijelaz preko Neretve, bez urbanog načina života.

Protekle su pune dvije decenije dok ovaj lokalitet nije prvi put u izvornoj građi dubrovačke provenijencije evidentiran pod nazivom Mostar. Dubrovčani su sredinom 1474. godine darovali tkaninama

41 Prvog dana pobune 29. marta 1452. ustanici su zauzeli veliku teritoriju sa značajnim utvrđenjima, među kojima su i dva utvrđenja na mostu na Neretvi. Među nabrojanim gradovima i utvrđenjima navodi se: (...) *et do castelli al ponte de Neretua*. DAD, Lit. et com. Lev., br. 15, f. 110, 4. IV 1452. Josip Jireček, *Trgovački drumovi i rudnici Srbije i Bosne u srednjem vijeku*, Svjetlost, Sarajevo, 1951, 124. Вељан Трпковић, "Хумска земља", *Зборник Филозофског факултета*, књ. VIII-1, Споменица Михајла Динића, Београд, 1964, 243-244. Ђирковић, *Херцег Стефан*, 176.

42 (...) *civitate Chrusevaz cum castris et pertinentiis suis, civitate Pontis cum castris et pertinentiis suis, civitate Neboysse cum pertinentiis suis*, etc. Ludwig von Thallóczy, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, Verlag von Duncker & Humblot, München, Leipzig, 1914, 398, dokument br. LXIII u prilogu knjige, 1. VI 1454. "Pons" би по томе распореду тачно одговарао Мостару. Други град сличног назива, *Pons Terre*, Динић је по истој основи редослједом набрајања посједом смјестио у Родриње. Михаило Динић, "Земље Херцег Светог Саве", *Глас Српске краљевске академије*, CLXXXII, Други разред, Филозофско-филолошке, друштвене и историске науке, 92, Београд, 1940, 231.

vrijednim 30 perpera tamošnjeg subašu Skendera.⁴³ Bitno je istaći da je prije uspostave osmanske vlasti Blagaj predstavljao važno administrativno središte Kosača, zadržavši takav status kroz cijeli kasni srednji vijek. Takvo stanje karakteristično je i za prethodno dugo razdoblje, od IX do XIII stoljeća, i prije nego što je Humska zemlja postala dijelom Bosne. Naime, Blagaj je predstavljao političko središte Humske zemlje, a Ston na Pelješcu vjersko i kulturno.⁴⁴ Tek dolaskom Osmanlija političko težište počelo se postepeno pomjerati prema sjeveru i obližnjem Mostaru, konkretno iz Bišća u susjednu mostarsku kotlinu. Osmanlije su ovladale širim područjem nakon smrti hercega Stjepana krajem maja 1466,⁴⁵ a prije provedenog popisa stanovništva 1468. godine.

Iznosile su se pretpostavke u literaturi da su dva utvrđenja na mostu, odnosno kasnije dograđivane osmanske kule Tara i Halebija, gradovi spomenuti sredinom XV stoljeća kao Nebojša i Cimovski.⁴⁶

43 *Prima pars est de donando Schendero subasse de Mostar*. Slijedi odluka o usvajanju iznosa: (...) *de donando sibi in pannis yperperos triginta*. DAD, *Cons. Rog.*, br. 22, f. 120, l. VI 1474. Subaša je administrativno-vojni zapovjednik jednog naselja, u kasnijem periodu vilajeta. Riječnik termina, u: *Historija Osmanske države i civilizacije*, Orijentalni institut u Sarajevu, Ircica Istanbul, Sarajevo, 2004, 1057.

44 Pavao Anđelić, "Bišće i Blagaj, političko središte Humske zemlje u srednjem vijeku", *Hercegovina*, Časopis za kulturno i istorijsko naslijeđe, 1, Mostar, 1981, 44, 61-66. Marko Vego, *Naselja bosanske srednjovjekovne države*, Svjetlost, Sarajevo, 1957, 14-16.

45 Атанасовски, *Пад Херцеговине*, 19-27, 43-46. Up. kartu prodora Osmanlija na str. 67.

46 Anđelić je jasno naznačio da se radi o njegovom pokušaju interpretacije: "Nama se čini da u ovom slučaju možemo bar predložiti rješenje, ako ga već ne budemo u stanju i konačno dokazati." Baratao je pojmovima kako "postoje ozbiljne indicije", ili "da, bar hipotetički, treba računati s mogućnošću" i slične fraze, na osnovu čega se načelno ogradio od čvrstih zaključaka. Pavao Anđelić, "Srednjovjekovna župa Večerike (Večerić) i postanak Mostara", *Glasnik Zemaljskog muzeja*, Arheologija, Nova serija, sv. XXIX (1974), Sarajevo, 1976, 268-270, 276-278. Slično isti autor nastavlja kasnije: "U pokušaju interpretacije nekih izvora, ne tako davno, iznijeli smo i mišljenje da se ovaj upravni kotar, uz grad Nebojšu, zvao Večerić." Anđelić, "Bišće i Blagaj", 62. Iako je svoje teze ostavio na nivou pretpostavki, ipak su u kasnijoj literaturi preuzimane kao dokazana istina. Up. Anđelko Zelenika, "Obljetnica Grada Mostara (1452.-2002.)", *Hercegovina, godišnjak za kulturno i povijesno naslijeđe*, br. 8-9 (16-17), Mostar, 2002/03, 53-55. Milošević, Peković, "Povijesne i arheološke potvrde", 13-18, 25, 44.

Nebojša se spominje samo u tri navrata, isključivo u poveljama kojima Alfonso Aragonski potvrđuje posjede hercegu Stjepanu. U dva navrata naveden je kao utvrđenje, a treći put kao grad.⁴⁷

Cimiako je samo jednom naveden kao utvrđenje u tri Alfonsove povelje.⁴⁸ Dinić je riječ *Vbrechinich* identificirao kao Brotnjo, pa je ponudio dva rješenja – Cimiako je smjestio ili u Cim kod Mostara ili na područje Brotnja.⁴⁹ Anđelić je utvrđenje ubicirao na područje Cima, savremenog zapadnog mostarskog predgrađa, na osnovu čega ga je dalje hipotezom povezao s tvrđavom uz most, tik uz desnu obalu Neretve. Za Nebojšu je tvrdio da je utvrđenje na lijevoj obali Neretve, s druge strane mosta.⁵⁰ Konkretnije, Cimiako naveden 1444, ili na drugom mjestu u verziji Cimovski iz 1442, poistovjetio je s kasnije spomenutim *civitate Pontis*, pomjerivši ga proizvoljno otprilike četiri do pet kilometara zračne linije iz Cima prema jugoistoku.⁵¹

Anđelić pri tome nije pažljivo analizirao dokumente, nego se upustio u slobodniju interpretaciju. Zanemario je bitan detalj: u trećoj povelji Alfonsa Aragonskog, gdje se također spominje *Nebojša, civitate*

47 Najprije se navodi 1444. kao *Neboysa, Vniterichich castelo con lo contato*, potom 1448. kao *castrum Neboijze*, te 1454. kao *civitate Neboysse cum pertinentiis suis*. Thallóczy, *Studien zur Geschichte*, 361, br. XXIX, 19. II 1444; 379, br. XLVII, 20. I 1448; 398, br. LXIII, 1. VI 1454. Grad Nebojšu u Večeriću oprezni Dinić nije uspio ubicirati: “Град Небојша у Херцеговини познат нам је само из ових повеља. Ни у другим изворима ни на специјалним картама и у описима Херцеговине нисмо нашли ништа што би нам помогло да одредимо његов положај.” Динић, “Земље Херцег”, 184-187.

48 *Cimiacho, Vbrechinich castello con lo contato*. Thallóczy, *Studien zur Geschichte*, 361, br. XXIX, 19. II 1444.

49 “Cimiacho” нас упућује да помишљамо на село Цим близу Мостара, забиљежено као Цимљани почетком 18 столећа; али “Vberchinich” нас одводи нешто јужније “у Броћно” у које Цим никако није могао спадати. Према томе, или “Cimiacho” није данашњи Цим или “Brechinich” не може бити Броћно.” Динић, “Земље Херцег”, 189-190.

50 Anđelić, “Župa Večerike”, 269-270, 277.

51 “Po do sada poznatoj toponomastici, ime bi se jedino moglo objašnjavati po osnovi Cim. Jedini poznati Cim je onaj kod Mostara, a jedini grad u širem području Cima je onaj na ušću Radobolje u Neretvu, odnosno zapadni kastel na mostu ili “civitate Pontis” iz 1454. godine.” Isto, 269.

Pontis navodi se s pripadajućim utvrđenjima u množini.⁵² Citirani podatak upućuje na više od jednog utvrđenja na tom području, moguće lociranim na strateškom prijelazu s obje strane mosta. Postavlja se pitanje radi li se ovdje o prije dvije godine spominjanim *do castelli al ponte de Neretua*. Anđelićeva interpretacija imala bi osnovu samo ako se Nebojša ne bi našao u istom dokumentu s utvrđenjima *civitate Pontis*, ali bi u takvom pristupu i dalje ostao neriješen problem proizvoljnog pomjeranja Cimiaka iz Cima neposredno uz most. Zbog uočenih nedostataka ne može stajati teza po kojoj je jedno od utvrđenja na lokalitetu Starog mosta Nebojša, a drugo Cimiako ili Cimovski.

Bržih promjena u urbanističkom smislu na strateškom prijelazu preko Neretve nema ni po neposrednoj uspostavi osmanske vlasti. Uslijedio je prvi provedeni popis stanovništva uopće na ovim prostorima, kojim je zabilježeno zatečeno stanje među poreskim obveznicima. Evidentirano je samo 16 domaćinstava u neposrednoj blizini utvrđenja i mosta. Kompleks oko mosta nalazio se u nahiji koja se zvala Mostar, drugog imena Koprü Hisar. Evidentiran je kao Koprü Hisar u statusu pazara, s godišnjim prihodom od 5.560 akči.⁵³ Pored turciziranog pojma *Utvrdna na mostu*, naziv Mostar počeo se koristiti tek po uspostavi osmanske vlasti. Nakon nazivanja nahije ovim imenom uslijedilo je prethodno citirano darivanje mostarskog subaše Skendera iz 1474. godine.

Popisom su evidentirana i obližnja naselja koja će u kasnijem, modernom dobu, biti sastavnim dijelovima grada ili se radi o predgrađima savremenog Mostara. Tada, u drugoj polovini XV stoljeća, činila su zasebna naseljena mjesta jer su prilično geografski udaljena od mosta.⁵⁴ Poređenjem broja domaćinstava obližnjih naselja vidi se da je

52 *civitate Pontis cum castris et pertinentiis suis*. Odmah nakon *civitate Pontis* u nabranju hercegovih posjeda slijedi *civitate Neboysse cum pertinentiis suis*. Thallóczy, *Studien zur Geschichte*, 398, br. LXIII, 1. VI 1454.

53 Ustvari je nahija zabilježena pod nazivom Mosdar. Ahmed S. Aličić, *Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/69. godine*, Islamski kulturni centar, Mostar, 2008, 56-57.

54 Naseljeni su selo Vrabčić (današnji Vrapčići) sa šest kuća i četvero neoženjenih, selo Žalik sa pet kuća i dvoje neoženjenih, selo Cimla (Cim) sa 38 kuća i četvero neoženjenih, selo Vihović (Vihovići) sa osam kuća, selo Sutina sa devet kuća. Isto, 57-58.

Cim imao dva do tri puta više stanovnika od osnovne jezgre grada oko mosta. Gušća naseljenost krajnjeg zapadnog oboda mostarske kotline upućuje na egzistenciju ranije spomenutog naselja Cimovski. To dodatno potvrđuje nepostojanost veze između Cimovskog (Cimiaka, Cimle, Cima) s tvrđavom na mostu, neposredno uz desnu obalu Neretve.

Na širem prostoru Humske zemlje gotovo da nije bilo naselja koje se po strukturi privrede razlikovalo od agrarne okoline. Zbog slabog privrednog razvoja zastupljen je općenito manji broj trgova i privredno aktivnih podgrađa. Početkom osmanske vlasti Mostar je još predstavljao mali seoski trg od lokalnog značaja.⁵⁵

Broj stanovnika Mostara nije se značajnije promijenio ni naredne decenije, prilikom sljedećeg analitičkog popisa, nastalog između 1475. i 1477. godine. Na području oko mosta evidentiran je skroman porast populacije na samo 19 domaćinstava i jednim neoženjenim. Kako je riječ o analitičkom popisu, nosioci domaćinstava su poimenično nabrojani. Zabilježeni su i drugi zanimljivi podaci. Svi poreski obveznici bili su vlaščkog porijekla. Pazar Mostar nalazio se u istoimenoj nahiji i pripadao je sandžakbegovom hasu.⁵⁶ Analizom prihoda iz popisa u literaturi se zaključuje da je lokalni trg ličio na tipično hercegovačko selo, s dosta stoke i vinograda i malo prihoda od žitarica.⁵⁷ Sredinom osme decenije XV stoljeća navodi se poimenično nekoliko predstavnika osmanskih vlasti: osim prethodno spominjanog subaše Skendera iz 1474, sljedeće dvije godine navodi se i vojvoda Baljin.⁵⁸

55 Десанка Ковачевић-Којић, *Градска насеља средњовјековне босанске државе*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1978, 120-121.

56 Ahmed S. Aličić, *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*, Orijentalni institut u Sarajevu, Monumenta turcica, Historiam Slavorum meridionalium illustrantia, tomus sextus, serija II, Defteri, knj. 3, Sarajevo, 1985, 201-202. O Vlasima up. Referati sa simpozija *Vlasi u XV i XVI vijeku (Sarajevo, 13.-16. XI 1973)* sa diskusijom, u: *Radovi ANUBiH*, knj. LXXIII, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 22 (1983), 71-177. Богумил Храбак, *Из старије прошлости Босне и Херцеговине*, књ. II, Архивар, Београд, 2003.

57 Nedim Filipović, "Pogled na osmanski feudalizam (sa naročitim obzirom na agrarne odnose)", *Godišnjak Istorijskog društva Bosne i Hercegovine*, IV, Sarajevo, 1952, 135.

58 Богумил Храбак, "Урбани, привредни и војно-управни раст Мостара (1450-1800)", *Из старије прошлости Босне и Херцеговине*, књ. IV, Архивар, Београд, 2008, 226-227.

Mostar se i u novom društveno-političkom sistemu nazivao trgovištem, odnosno pazarom, a uz to i tvrđavom, čiji je dizdar Madžar Hamza na tom području uživao timar. Osim dizdara, u analitičkom popisu spominju se poimenično i drugi posadnici tvrđave s timarima u širem okruženju, pretežno na području Nevesinja.⁵⁹ Na širem prostoru savremenog Mostara s rubnim naseljima i predgrađima popisano je u osmoj deceniji XV stoljeća selo Cim sa 50 domova i osam neoženjenih, 11 domova u Vihovićima, 16 domova i jedan neoženjen u Sutini, te devet domova u Zaliku.⁶⁰ Područje oko Cima i dalje je u istom omjeru prednjačilo po gustoći naseljenosti u odnosu na ostala naselja unutar mostarske kotline, kao u prethodnom popisu.

Također su evidentirana pusta sela na područjima današnjih općina Široki Brijeg, Čitluk i Ljubuški, koja su pripadala "dijelu nahije Mostar, drugi naziv Koprü Hisar".⁶¹ Ponavlja se dvojni naziv mjesta kao i u prethodnom popisu stanovništva. Razlog zbog kojeg su opustjela sela na zapadnim dijelovima mostarske nahije su intenzivne borbe neposredno prije i tokom provođenja novog analitičkog popisa na tom području i širem prostoru makarskog primorja, odnosno prilikom uspostave osmanske vlasti i pomjeranja granice prema Mlečanima i Ugrima s donjeg toka Neretve prema rijeci Cetini.⁶²

Tokom posljednje dvije decenije XV stoljeća u mostarskom utvrđenju nalazio se stacioniran glavni garnizon za upade prema Jadranu. Mostar je predstavljao vojničko uporište iz kojeg je lahka osmanska konjica za kratko vrijeme stizala do Splita i Šibenika. Na razmeđu stoljeća u

59 Aličić, *Poimenični popis*, 438-439, 441-451. Najbrojniju osmansku kopnenu vojnu snagu činile su spahije – konjanici kojima je dodjeljivana zemlja na uživanje. Zemljišni sistem Osmanske države imao je svoju pravnu, finansijsku, upravnu i vojnu dimenziju. Dijelio se prema visini godišnjih prihoda na timar, zeamet i has. Timari su zemljišni posjedi sa prihodima do 20.000 akči, zeameti od 20.000 do 100.000 akči, hasovi preko 100.000 akči. O vojničkim obavezama uživalaca timara: Abdülkadir Özcan, u: *Historija Osmanske države i civilizacije*, 480-483.

60 Aličić, *Poimenični popis*, 203-204, 392, 438-439.

61 Isto, 601-602.

62 Opširnije: Атанасовски, *Пад Херцеговине*, 67-124. Zilić, *Radivojevići – Vlatkovići*, 233-256.

ovom mjestu egzistirao je i mali trg za roblje.⁶³ Upravo je politička i vojna nestabilnost u bližem okruženju sprečavala pristup novog političkog sistema ozbiljnijoj urbanizaciji Mostara. Vrijeme za takvo nešto sazrelo je tek početkom XVI stoljeća, kada se širi prostor postepeno pacificirao, a granica se pomjerala dalje prema zapadu.

Presudan trenutak desio se oktobra 1506. s vakufnamom Sinan-bega Borovinića. Ovaj potomak srednjovjekovnog bosanskog plemstva dosegaao je tokom svoje blistave političke i vojne karijere do najviše državničke pozicije velikog vezira.⁶⁴ Može se smatrati osnivačem Mostara kao urbane sredine jer je u svojstvu hercegovačkog sandžak-bega dao presudan početni doprinos razvoju strateški bitnog naselja Osmanlijama, tako što je podigao prvu džamiju koja nosi njegovo ime, a osim džamije i hamam. Sinan-pašina džamija izgrađena je na Mejdanu, nekih 300 metara sjeverno od tvrđavskog kompleksa unutar kojeg je most. Nakon pravne legalizacije vakufname, koja je izvršena između 9. i 19. oktobra 1506. godine, Mostar je dobio status kasabe.⁶⁵ Time je naselje skromnih razmjera oko mosta definitivno preuzelo primat nad svim ostalim obližnjim naseljima u mostarskoj kotlini, postavši jezgrom novog grada.

63 Храбак, "Урбани, привредни и војно-управни раст Мостара", 227-230.

64 Sinan je u razmaku od samo 18 godina, između 1499. i 1517, obnašao funkcije hercegovačkog, smederevskog i u dva navrata bosanskog sandžakbega, potom rumelijskog beglerbega, nakon čega je došao do najveće moguće pozicije velikog vezira. Poginuo je 1517. godine u bici kod Kaira kao glavni komandant osmanske vojske. Up. komentare Hazima Šabanovića u: Evlija Čelebi, *Putopis, Odlomci o jugoslavenskim zemljama*, Svjetlost, Sarajevo, 1967, 466, nap. 51. Podatke preuzima: Behija Zlatar, "O nekim muslimanskim feudalnim porodicama u Bosni u XV i XVI stoljeću", *Prilozi Instituta za istoriju*, 14-15, Sarajevo, 1978, 106-107. Studije o Borovinićima: Pejo Čošković, "Veliki knez bosanski Tvrtko Borovinić", *Croatica christiana periodica*, 37, Zagreb, 1996, 57-81. Srđan Rudić, "Боровинићи – властeosка породица из источне Босне", *Земља Павловића – средњи вијек и период турске владавине*, Бања Лука, Српско Сарајево, 2003, 264–273. Adis Zilić, "Milica, kći Tvrtka Borovinića: njeni brakovi, nasljedstvo i rodbinske veze", *Иницијал, Часопис за средњовековне студије*, Центар за напредне средњовековне студије, књ. 8, Београд, 2020, 59-81.

65 Hatidža Čar-Drnda, *Postanak Mostara, Njegov urbani i demografski razvoj do kraja XVI stoljeća*, Orijentalni institut, Sarajevo, 2014, 63-66, 88-90, 217, 271, 274.

Radi poređenja, po istom principu se vakufnama Isa-bega Ishakovića iz 1462. smatra osnovnim polazištem urbanog razvoja Sarajeva, iako je na tom prostoru i ranije bio prisutan kontinuitet života.⁶⁶ Ranija politička težišta na području obližnjeg Visokog ili također prostorno bliskih Bobovca i Sutjeske, značajnih za Bosnu u kasnom srednjem vijeku, pomjerila su se prema Sarajevu.

Uporedno posmatranje bosanskih srednjovjekovnih i osmanskih gradskih naselja pokazuje da su se osmanski gradovi najčešće nadovezivali na srednjovjekovne gradove i trgovišta, rjeđe na naselja seoskog tipa. Srednjovjekovna središta su stagnirala, a glavni osmanski gradovi Sarajevo, Tuzla, Banja Luka i Mostar nisu imali nikakve značajnije srednjovjekovne prošlosti, nego su se razvijali na tlu ili u blizini ranije jedva poznatih trgovišta ili malih utvrda.⁶⁷

Urbani razvoj Mostara započeo je s vakufnamom Sinan-paše Borovinića. Političko težište na regionalnom nivou definitivno se tada pomjerilo iz obližnjeg srednjovjekovnog Blagaja u novovjekovni Mostar. Proces tranzicije političkog središta nekadašnje Humske zemlje, odnosno kasnijih hercegovih posjeda, trajao je pune četiri decenije. Započeo je osmanskim vojnim zaposjedanjem šireg područja nakon smrti Radinovog sizerena hercega Stjepana 1466. godine. Okončan je pravnom regulativom u vidu vakufname Sinan-bega Borovinića iz 1506. godine.

66 O počecima urbanizacije Sarajeva: Владислав Скарић, "Постанак Сарајева и његов територијални развитак у 15. и 16. вијеку.", *Гласник Земаљског музеја*, књ. XLI, св. 2 (за историју и етнологију), Сарајево, 1929, 41-55. Hazim Šabanović, "Postanak i razvoj Sarajeva", *Radovi Naučnog društva NR Bosne i Hercegovine*, knj. XIII, Odjeljenje istorijsko-filoloških nauka, knj. 5, Sarajevo, 1960, 72-89. Behija Zlatar, "Širenje islama i islamska kultura u Sarajevu i okolini", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, vol. 41, Sarajevo, 1991, 253-256.

67 Srećko M. Džaja, *Konfesionalnost i nacionalnost Bosne i Hercegovine, Predemancipacijsko razdoblje 1463.-1804.*, Ziral, knj. 105, Biblioteka Stećak, knj. 4, Mostar, 1999, 37-38. Slično Srećku Džaji i prethodno citiranim Hatidži Čar-Drnda i Desanki Kovačević-Kojić smatra i Bogumil Hrabak koji navodi sljedeće: Mostar nije srednjovjekovno naselje. Mostar bi, prema tome, bio naselje koje se razvilo u uslovima urbanizacije nastale dolaskom Osmanlija. Hrabak, "Urbani, privredni i vojni-upravni rast Mostara", 224.

ZAKLJUČAK

Radin Butković je bitna osoba za proučavanje političkog i vjerskog života sredinom XV stoljeća, kada je bio konstantno prisutan na dvoru hercega Stjepana Vukčića Kosače. Može se duže pratiti kroz sačuvane izvorne podatke, vezano za brojne diplomatske aktivnosti. Na početku političke karijere proveo je okvirno deceniju u službi velmoža Pavlovića, a potom je veći dio svjetovnog angažmana bio u službi Kosača. Uporedo je prošao više vjerskih zvanja unutar hijerarhije Crkve bosanske. Ostao je zabilježen kao hercegov blizak saradnik, bio je osoba od najvećeg povjerenja svog svjetovnog sizerena. Prepoznat je kao takav i u kasnijem vremenu nastanka dubrovačkih hronika, gdje je evidentiran s funkcijom majordoma, upravnika na hercegovom dvoru.

Naracije su mu dale još jednu bitnu ulogu – evidentirale su ga kao osnivača grada Mostara. Komparacijom s podacima iz sačuvane izvorne građe dubrovačke provenijencije mogao bi se steći takav utisak, jer se nesumnjivo radilo o jednom od najznačajnijih diplomata hercega Stjepana. Radinov politički angažman za svjetovnog sizerena bio je zaista intenzivan sredinom XV stoljeća, kada su hroničari Orbini i Lukari vremenski odredili osnivanje gradske jezgre Mostara, što je prividno upućivalo na tačnost njihovih tvrdnji.

Detaljnim arheološkim istraživanjima na lokalitetu Starog mosta i obližnjih kula pokazalo se da nije bilo značajnijih građevinskih intervencija u to vrijeme. Generalna rekonstrukcija strateškog prijelaza preko Neretve izvršena je tek po uspostavi osmanske vlasti, nalogom sultana Mehmeda Fatiha u drugoj polovini XV stoljeća, što je mogla biti osnova za zabunu u kasnijim hronikama. Nije isključeno da je Radin Butković zaista bio zadužen za popravke na mostu, ali o takvim aktivnostima nisu ostali sačuvani materijalni dokazi.

Na osnovu analize osmanskih popisnih deftera provedenih tokom sedme i osme decenije XV stoljeća vidljivo je kako su na širem prostoru mostarske kotline evidentirana raštrkana skromna naselja seoskog tipa. Nije bilo tragova nekog značajnijeg naseljenog mjesta.

Takvo zatečeno stanje je razumljivo, uzimajući u obzir neposrednu blizinu Blagaja, političkog i administrativnog središta u srednjem vijeku. Urbanizacija Mostara s osnovnom jezgrom oko mosta započinje 1506. godine, s vakufnamom Sinan-bega Borovinića. Sinan je domaći čovjek, potomak starog bosanskog plemstva iz prethodnog političkog sistema. Koncentracijom planske urbanizacije oko izgrađenih Sinanovih javnih objekata preostala naselja unutar mostarske kotline postala su periferna i zadržala su seoski karakter.

**THE ROLE OF GUEST RADIN BUTKOVIĆ IN THE
CONSTRUCTION OF FORTIFICATIONS ON THE
SITE OF THE OLD BRIDGE**

with reference to the beginning of the urbanization of Mostar

Abstract:

This article uses a comparative method to verify the authenticity of data of Dubrovnik chroniclers Orbini and Luccari on the role of guest Radin Butković in building fortifications at the strategic crossing over the Neretva River, where the nucleus of Mostar was formed. In doing so, the prominent political position held by this dignitary of the Bosnian Church in the service of Grand Duke Stjepan Vukčić Kosača is taken into account. Although he is a religious minister and a person of spiritual vocation, his all-round engagement in secular affairs has been manifested in numerous recorded activities in international diplomacy.

The data from the chronicles are placed in the historical context of Radin's diplomatic engagements, recorded in the original material of the first order, and are compared with the results obtained based on the use of modern methods in processing artifacts found during detailed archaeological excavations at the Old Bridge site. The immediate beginning of the formation of the urban core of Mostar is also traced chronologically. Urbanization within the Mostar valley is connected with

the planned construction activities of the Ottoman Sanjak-bey Sinan Borovinić, a descendant of a prominent noble family from the time of the Kingdom of Bosnia.

Keywords: Christian, old man, guest, Radin, diplomacy, urbanization, Mostar, fortifications on the bridge, the Kosačas, Sinan Borovinić.

Izvori

Neobjavljeni izvori:

DAD, *Acta Consilii rogatorum*, br. 8, 22.

DAD, *Litterae et commissiones Levantis*, br. 14, 15.

Objavljeni izvori:

Ahmed S. Aličić, *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*, Orijentalni institut u Sarajevu, Monumenta turcica, Historiam Slavorum meridinalium ilustrantia, tomus sextus, serija II, Defteri, knj. 3, Sarajevo, 1985.

——— *Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/69. godine*, Islamski kulturni centar, Mostar, 2008.

Evlija Čelebi, *Putopis, Odlomci o jugoslavenskim zemljama*, Svjetlost, Sarajevo, 1967.

Михајло Динић, *Из дубровачког архива*, књ. III, САНУ, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, III одељење, књ. XXII, Београд, 1967.

Медо Пуцић, *Споменици србски од 1395 до 1423, то ест писма писана од републике дубровачке Краљевима, Деспотима, Војводама и Кнезовима Србскием, Босанскием и Приморскием*, књ. I, Београд, 1858.

Franz Miklosich, *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae Bosnae Ragusii*, Institut für Slavistik der Universität Graz, Graz, 1864.

“*Stari most*” *u osmanskim dokumentima*, prired. Idris Bostan, Muzej Hercegovine, Mostar, 2018.

Љубомир Стојановић, *Старе српске повеље и писма*, књ. I-1, Дубровник и суседи његови, Српска краљевска академија, Београд, Сремски Карловци, 1929.

Ludwig von Thallóczy, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, Verlag von Duncker & Humblot, München, Leipzig, 1914.

Милан Васић, “О градњи Старог моста у Мостару”, *Балканика*, Годишњак међуакадемијског координационог Одбора за балканологију Савета Академија наука и уметности СФРЈ и Балканолошког института, VIII, САНУ, Београд, 1977, 189-199.

SLOVO O MOSTARU

Hronike:

Giacomo di Pietro Luccari, *Copioso ristretto de gli annali di Rausa*, Adinstantia di Antonio Leonardi, Venetia, 1605.

Мавро Орбин, *Краљевство Словена*, Српска књижевна задруга, Београд, 1968.

Literatura

Knjige:

Вељан Атанасовски, *Пад Херцеговине*, Народна књига, Историјски институт, Београд, 1979.

Anto Babić, *Iz istorije srednjovjekovne Bosne*, Svjetlost, Sarajevo, 1972.

Натиджа Ћар-Дрнда, *Postanak Mostara, Njegov urbani i demografski razvoj do kraja XVI stoljeća*, Orijentalni institut, Sarajevo, 2014.

Сима Ђирковић, *Херцег Стефан Вукчић – Косача и његово доба*, САНУ, Посебна издања, књ. CCCLXXVI, Одељење друштвених наука, књ. 48, Београд, 1964.

——— *Коментари и извори Мавра Орбина* [dodatak uz prijevod Orbinijeve hronike], Српска књижевна задруга, Београд, 1968, 291-428.

Рејо Ћошковић, *Crkva bosanska u XV. stoljeću*, Institut za istoriju, Historijske monografije, knj. 2, Sarajevo, 2005.

Михајло Динић, *Државни сабор средњевијековне Босне*, САНУ, Посебна издања, књ. CCXXXI, Одељење друштвених наука, Нова серија, књ. 13, Београд, 1955.

Срећко М. Дžаја, *Konfesionalnost i nacionalnost Bosne i Hercegovine, Predemancipacijsko razdoblje 1463.-1804.*, Ziral, knj. 105, Biblioteka Stećak, knj. 4, Mostar, 1999.

John V. A. Fine JR, *Bosanska crkva: Novo tumačenje. Studija o Bosanskoj crkvi, njenom mjestu u državi i društvu od 13. do 15. stoljeća*, Bosanski kulturni centar, Sarajevo, 2005.

Кевин Грин, *Увод у археологију*, Клио, Београд, 2003.

Historija Osmanske države i civilizacije, Orijentalni institut u Sarajevu, Ircica Istanbul, Sarajevo, 2004.

Богумил Храбак, *Из старије прошлости Босне и Херцеговине*, књ. II, IV, Архивар, Београд, 2003, 2008.

Josip Jireček, *Trgovački drumovi i rudnici Srbije i Bosne u srednjem vijeku*, Svjetlost, Sarajevo, 1951.

Десанка Ковачевић-Кojiћ, *Градска насеља средњовјековне босанске државе*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1978.

Radovi ANUBiH, knj. LXXIII, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 22, Sarajevo, 1983.

Срђан Рудић, *Босанска властела у XV веку, Просопографска студија*, Историјски институт Београд, Посебна издања, књ. 75, Универзитет у Бањој Луци, Центар за напредне средњовековне студије, Едиција Фронтистерион, књ. 2, Београд, Бања Лука, 2021.

Midhat Spahić, *Bosanska kraljevina sredinom XV vijeka – kralj Stjepan Tomaš*, Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju, Naučnoistraživački institut "Ibn Sina" Sarajevo, Zagreb, 2016.

Jaroslav Šidak, *Studije o "Crkvi bosanskoj" i bogumilstvu*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1975.

Marko Vego, *Naselja bosanske srednjovjekovne države*, Svjetlost, Sarajevo, 1957.

Adis Zilić, *Radivojevići – Vlatkovići, vlastela Humske zemlje i Krajine*, Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Historijske monografije, knj. 22, Sarajevo, 2021.

Radovi u časopisima i zbornicima:

Pavao Anđelić, "Srednjovjekovna župa Večerike (Večerić) i postanak Mostara", *Glasnik Zemaljskog muzeja, Arheologija*, Nova serija, sv. XXIX (1974), Sarajevo, 1976, 259-279.

——— "Bišće i Blagaj, političko središte Humske zemlje u srednjem vijeku", *Hercegovina, Časopis za kulturno i istorijsko naslijeđe*, 1, Mostar, 1981, 41-71.

Pejo Ćošković, "Krstjanin Vlatko Tumurlić i njegovo doba (1403.-1423.)", *Croatica christiana periodica, Časopis Instituta za crkvenu povijest Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, god. XIX, br. 35, Zagreb, 1995, 1-54.

——— "Veliki knez bosanski Tvrtko Borovinić", *Croatica christiana periodica*, 37, Zagreb, 1996, 57-81.

——— "Veze hercega Stjepana s katoličkom crkvom", *Zbornik radova sa naučnog skupa Herceg Stjepan Vukčić Kosača i njegovo doba*, BZK Preporod, Mostar, 2005, 99-128.

Михајло Динић, "Дубровачки трибути. Могориш, Светодмитарски и Конаваоски доходак, Провизиун браће Влатковића", *Глас Српске краљевске академије*, CLXVIII, Други разред, филозофско-филолошке друштвене и историске науке, 86, Београд, 1935, 203-257.

——— "Земље Херцега Светога Саве", *Глас Српске краљевске академије*, CLXXXII, Други разред, Филозофско-филолошке, друштвене и историске науке, 92, Београд, 1940, 149-257.

Nedim Filipović, "Pogled na osmanski feudalizam (sa naročitim obzirom na agrarne odnose)", *Godišnjak Istorijskog društva Bosne i Hercegovine*, IV, Sarajevo, 1952, 5-146.

Радослав Грујић, "Конавли под разним господарима од XII до XV века", *Споменик Српске краљевске академије*, Београд, 1926, br. LXVI, 3-121.

SLOVO O MOSTARU

- Богумил Храбак, "Урбани, привредни и војно-управни раст Мостара (1450-1800)", *Из старине прошлости Босне и Херцеговине*, књ. IV, Београд, 2008, 224-341.
- "Извјештај о раду Завода за заштиту споменика културе у Мостару у 1963. години", *Наше старине*, *Годишњак Завода за заштиту споменика културе С.Р. Босне и Херцеговине*, књ. X, Сарајево, 1965, 253-255.
- D. Krsmanović, H. Dolarević, Z. Langof, "Sanacija Starog mosta u Mostaru", *Наше старине*, *Годишњак Завода за заштиту споменика културе С.Р. Босне и Херцеговине*, књ. XI, Сарајево, 1967, 5-23.
- Dubravko Lovrenović, "Profani teror – Sveta retorika (Kako je bosanski vojvoda Radoslav Pavlović postao opak pataren, bič katoličke vjere)", *Bosna franciscana*, br. 31, god. XVII, Franjevačka teologija Sarajevo, 2009, 129-187.
- Ante Milošević, Željko Peković, "Povijesne i arheološke potvrde za srednjovjekovni Mostar", *Годишњак Академија наука и умјетности Босне и Херцеговине*, књ. XXXV, Centar za balkanološka ispitivanja, књ. 33, Сарајево, 2006, 5-44.
- Juraj Neidhardt, Džemal Čelić, "Stari most u Mostaru", *Наше старине*, *Годишњак Завода за заштиту споменика културе С.Р. Босне и Херцеговине*, књ. I, Сарајево, 1953, 133-140.
- Nedim Rabić, "такође и мрњниемь людємь (...)": Prilog čitanju oporuke gosta Radina", *Historijska traganja*, br. 15, Institut za istoriju, Сарајево, 2015, 67-99.
- Aleksandar Ratković, "Srednjovjekovni Mostar i problematika njegovog istraživanja", *Наше старине*, *Годишњак Завода за заштиту споменика културе С.Р. Босне и Херцеговине*, књ. XVI-XVII, Сарајево, 1984, 75-78.
- "Kula Herceguša. Mostar, srednjovjekovno utvrđenje", *Arheološki pregled*, 24, Arheološko društvo Jugoslavije, Београд, 1985, 151-153.
- Срђан Рудић, "Боровинићи – властеоска породица из источне Босне", *Земља Павловића – средњи вијек и период турске владавине*, Бања Лука, Српско Сарајево, 2003, 264-273.
- Владислав Скарић, "Постанак Сарајева и његов територијални развитак у 15. и 16. вијеку.", *Гласник Земаљског музеја*, књ. XLI, св. 2 (за историју и етнологију), Сарајево, 1929, 41-55.
- Hazim Šabanović, "Postanak i razvoj Sarajeva", *Radovi Naučnog društva NR Bosne i Hercegovine*, књ. XIII, Odjeljenje istorisko-filoloških nauka, књ. 5, Сарајево, 1960, 72-89.
- Marko Šunjić, "Jedan novi podatak o gostu Radinu i njegovoj sekti", *Годишњак Друштва истраживача Босне и Херцеговине*, XI, Сарајево, 1960, 265-268.
- Ђуро Тошић, "Сандаљева удовица Јелена Хранић", *Зборник радова Византолошког института*, XLI, Београд, 2004, 423-440.
- Вељан Трпковић [Атанасовски], "Хумска земља", *Зборник Филозофског факултета*, књ. VIII-1, Споменица Михајла Динића, Београд, 1964, 225-260.

ZBORNİK RADOVA

Ćiro Truhelka, "Testament gosta Radina", *Glasnik Zemaljskog muzeja*, sv. XXIII, Sarajevo, 1911, 355-375.

—— "Konavòski rat (1430-1433). Historiĉka studija po spomenicima dubrovaĉke arkive", *Glasnik Zemaljskog muzeja*, sv. XXIX, Sarajevo, 1917, 145-211.

Ivan Zdravkoviĉ, "Opravka kula kod Starog mosta u Mostaru", *Naše starine*, Godišnjak Zavoda za zaštitu spomenika kulture S.R. Bosne i Hercegovine, knj. I, Sarajevo, 1953, 141-143.

Andelko Zelenika, "Obljetnica Grada Mostara (1452.-2002.)", *Hercegovina, godišnjak za kulturno i povijesno naslijeđe*, br. 8-9 (16-17), Mostar, 2002/03, 53-61.

Adis Ziliĉ, "Milica, kći Tvrtka Borovinića: njeni brakovi, nasljedstvo i rodbinske veze", *Иницијал, Часопис за средњовековне студије*, Центар за напредне средњовековне студије, књ. 8, Београд, 2020, 59-81.

Behija Zlatar, "O nekim muslimanskim feudalnim porodicama u Bosni u XV i XVI stoljeću", *Prilozi Instituta za istoriju*, 14-15, Sarajevo, 1978, 81-139.

—— "Širenje islama i islamska kultura u Sarajevu i okolini", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, vol. 41, Sarajevo, 1991, 253-256.

Internet stranice:

https://www.icty.org/x/cases/prlic/tjug/bcs/130529_6.pdf